

2. ЗМІСТ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПОЗИЦІЇ ФАХІВЦІВ

Зачинний Круглий стіл Центру Разумкова “Засади, складові частини, інституційні механізми формування спільної загальнонаціональної політики ідентичності громадян України” провадився з 8 лютого по 1 березня 2017р.

Думки і пропозиції фахівців подаються в алфавітному порядку.

ВАЖЛИВОЮ ЗАСАДОЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МАЄ СТАТИ РОЗРОБКА ЗАХОДІВ З ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯН

Віталій ДУХНЕВИЧ,
завідувач
лабораторії психології
політико-правових відносин
Інституту соціальної та
політичної психології
НАПН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

В Україні регіональні особливості зумовлюють формування різного бачення історичних і сучасних подій з точки зору формування загальнонаціональної ідентичності. Українські громадяни наразі не утворюють єдиної спільноти, що має спільні цінності та спільне бачення історії. А можливо, й не повинні. Більше того, навряд чи це можливо. Більш продуктивним є формування спільного бачення майбутнього. І долучитися до цього може кожен.

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України повинна бути зорієнтована на формування спільних цінностей. Події останніх років свідчать, що такими спільними цінностями є взаємна допомога, толерантність до іншої точки зору та частково патріотизм. Чому частково – тому що, як сам воєнний конфлікт на Сході, так і технології його висвітлення формують у тих, хто знаходиться по різні боки, своє бачення патріотизму.

До таких цінностей, напевно, можуть бути віднесені цінності свободи, справедливості, самореалізації та інші. Проте важливо, аби такі ціннісні підвалини були “заземлені” на дуже конкретні речі.

Тому іншою важливою засадою відповідної державної політики має стати розробка заходів з формування відповідальності громадян. Напевно, це має бути не лише просвітницька діяльність, зорієнтована на усвідомлення кожним громадянином, що свобода має й інший бік – “відповідальність за” чи спільну відповідальність.

Відповідно, основними напрямками реалізації державної політики мають стати науково-практичні та прикладні розробки формування у громадян відповідального ставлення до держави та її інституцій, до закону, поваги до інших, відмінних від власних, цінностей; розробки, спрямовані на забезпечення відкритого обговорення, обміну думками, діалогу з вирішення різноманітних проблемних питань.

З іншого боку, держава має забезпечувати вирішення найбільш нагальних проблемних питань: зменшення корупції серед представників влади (на всіх її рівнях), забезпечення справедливого судочинства та правопорядку, відновлення довіри до представників влади тощо. Поки що в уявленнях пересічних громадян це не завжди так.

Я усвідомлюю, наскільки непросто формувати розуміння цінності іншого, його думок і переконань, особливо, якщо вони є протилежними, будуються на інших засадах. Проте, організація діалогу представників українського суспільства, які мають різне реалісно-світоглядне бачення історичних і сучасних реалій, різне розуміння можливостей вирішення тих чи інших питань, є вкрай нагальною та необхідною. Причому такий діалог має вестися з позиції “ми разом проти проблеми”.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

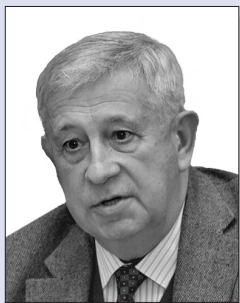
У світовій практиці діалог забезпечується інститутами громадянського суспільства – недержавними, громадськими організаціями, волонтерськими рухами тощо. У наших реаліях незначного залучення громадян до суспільно-політичного життя країни, очевидно, потрібно шукати інші форми залучення громади до обговорення. Одна з таких форм – електронні петиції. Напевно, можуть бути й інші – обговорення на рівні окремих територіальних громад, мікрорайонів,

районів, містечок і міст, областей. Можливо такі обговорення мають бути лише на рівні окремих громад, а далі – після формулювання питань та вироблення конкретних пропозицій – оформлюватися через механізм електронних петицій. Важко сказати, наскільки така форма буде ефективною, проте зараз, коли у громадян існують, м'яко кажучи, упередження щодо політиків – це може дати свої плоди.

Щодо суспільних і державних інститутів, які можуть і повинні взяти на себе відповідальність за цей процес. Важко сказати, наскільки доцільно створювати нові інституції в державних структурах. У держави є науково-дослідні інститути, що мають людські ресурси для забезпечення таких діалогів – з позицій матеріалів, дослідження громадської думки, розроблення технологій тощо. Якою мірою фінансуються такі дослідження – то вже окреме питання.

Громадські ж організації створюються “знизу” – від потреб самих членів суспільства. Проте, в наших реаліях інколи вони виконують замовлення окремих політичних сил. Але це проблеми “росту”, всі через це проходять. Більш нагальним видається забезпечення функціонування механізму обговорень та обміну думками всіх зацікавлених сторін та залучення до цього процесу представників громади. ■

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЦІННІСНО-НОРМАТИВНОЇ СФЕРИ, ЗОКРЕМА МОРАЛЬНО-ЗВИЧАЄВОЇ, Є УМОВОЮ КОНСОЛІДАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анатолій ЄРМОЛЕНКО,
заступник директора з
наукової роботи,
завідувач відділу
соціальної філософії
Інституту філософії імені
Г.С.Сковороди НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Україну супроводжують дедалі нові виклики та загрози, обумовлені не лише зміною соціально-економічного, соціально-політичного, морально-психологічного станів суспільства, але й необхідністю докорінного трансформування і реформування суспільства, що концептуально й позначається таким поняттям, як “модернізація”. І однією з найгостріших проблем для модернізації суспільства є проблема національної ідентичності та пов’язана з нею проблема соціальної інтеграції та консолідації. Адже ідентичність суспільства ґрунтується на традиціях і звичаях, усьому тому, що виростає у природній спосіб, позначаючись такими поняттями, як “життєсвіт”, “ґабітус” та “етос” народу.

Проте, на сьогодні важливою є проблема творення відкритої за своєю сутністю модерної ідентичності, пов’язаної з раціоналізацією життєсвіту в процесі

модернізації суспільства. До того ж, з розвитком глобалізаційних процесів і т.зв. “постнаціональних констеляцій” (Ю.Габермас) певною мірою підважуються національні та етнічні ідентичності, що посилює право-націоналістичні тенденції.

Важливим сьогодишнім завданням є творення сучасної ідентичності з відповідною модернізацією соціальних інституцій усього суспільства: економіки, політики, науки, моральної сфери, яка “знімала” б традиційні чинники соціальної інтеграції і на цій основі створювала б нові механізми консолідації українського суспільства.

Така модернізація потребує не тільки відтворення новоевропейських інституцій (“модернізація навздогін”), але й урахування модернізаційного потенціалу українського етосу у сферах культури, економіки, політики, науки тощо. Своєю чергою, розробляючи моделі модернізації, слід враховувати глобалізаційні процеси у світі та європейський досвід, коли європейські цінності: людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема до осіб, які належать до соціальних меншин, толерантність, правосуддя, недискримінація, солідарність та рівність жінок і чоловіків, задекларовані в Європейській конституції, правитимуть за регулятивний принцип чи орієнтаційну ідею в розвитку українського суспільства, а також за дороговказ співробітництва з іншими країнами та регіонами планети. Однак, слід враховувати й ті процеси, які відбуваються у самій Європі останнім часом, зокрема посилення право-націоналістичних тенденцій, інформаційно посилені цифровими технологіями, що породжує також дезінтеграційні тенденції.

Модерна ідентичність українського суспільства може бути забезпечена завдяки таким чинникам:

- вибору цілей, моделей та шляхів реформування, модернізації країни засобами відкритого публічного дискурсу, оскільки основним способом вироблення стратегій суспільного розвитку, на жаль, ще й досі залишається монологічна ініціатива “згори”;
- розбудові мереж, організацій та інституцій громадянського суспільства, волонтерських рухів, інтегруючи активних громадян до дискурсивної та соціальної дій;
- розбудові процесу інтеграції українського суспільства до європейського ціннісного, соціального, економічного, освітнього та наукового просторів;
- реформуванню ціннісно-нормативної системи на засадах зазначених європейських цінностей, задекларованих Конституцією ЄС, на основі чого створення механізмів спільної відповідальності влади, громадянського суспільства і громадян. Відповідно, має бути проведена модернізація Конституції та правової системи України як важливих чинників конституційної держави як модерної;
- розвитку високотехнологічної, соціально та екологічно спрямованої економіки;
- розвитку інтеграційних процесів між регіонами і на цій основі міжрегіональної кооперації між містами та громадами різних областей України.

– Які державні та суспільні інститути мають відігравати головну роль у процесі реалізації програми формування ідентичності громадян, чи є потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Для творення модерної ідентичності українського суспільства нагальними є реформування його головних інституцій відповідно до вимог євроінтеграції та основних європейських цінностей, розвиток інтегративної моделі національної єдності на засадах поваги до прав людини, забезпечення основних політичних та економічних свобод, верховенства права і поваги до закону; економічне зростання, передусім, розвиток національного високотехнологічного виробництва та розбудова соціально та екологічно спрямованого та відповідального ринкового господарства. Європейські цінності як універсалістські відкривають шлях до співробітництва з іншими культурами та народами. Отже, модернізація в усіх сферах суспільства, а саме модернізація ціннісно-нормативної сфери, зокрема морально-звичаєвої, є умовою консолідації сучасного українського суспільства, забезпечення становлення його модерної ідентичності. ■

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА НОВІ ІНСТИТУТИ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ІСНУЄ

Ганна КІСЛА,
професор кафедри соціології
Інституту соціології, психології
та соціальних комунікацій
Національного педагогічного
університету
імені М.П.Драгоманова

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України має базуватися на засадах міжетнічної солідарності та міжетнічної поваги, що буде спонукати людину з будь-якою етнічною ідентичністю відповідати “я є громадянин України” не тільки в заявах на отримання візи на закордонну подорож, а також у ситуаціях різних комунікацій.

Головними напрями її реалізації є наступні.

1. Урахування закономірностей формування ідентичності від мікрорівня до макrorівня (розмір соціальної групи – сім’я, шкільна група, студентська група, корпоративна група, локальна група, громадянська група).

2. Інтенсивність формування загальнонаціональної ідентичності. Вона залежить від “взаємних стосунків” громадянина і держави. “Я люблю свою державу, я з задоволенням визнаю себе громадянином держави тому що:

- я відчуваю соціальну справедливість;
- я не відчуваю ніде будь-якої дискримінації;

• я маю можливості для досягнення успіху у своїх життєвих стратегіях;

• мене задовольняють якість і рівень життя у моїй державі;

• мені подобається якість влади у моїй державі”.

3. Раціоналізація відносин людини та держави:

• розглядання корисності ідентичності для досягнення особистих цілей;

• розглядання корисності ідентичності в контексті групової продуктивності (держави – це група, здатна вирішувати корисні для мене завдання).

4. Інтеграція громадянина в соціальні процеси, тобто формування у нього відчуття відповідальності за справи в державі.

Для ілюстрації. МОН запропонував розглядати соціальну активність, включеність до соціальних проектів як маркер для будівництва особистих рейтингів студентів. Зміни одразу стали помітні. “Громадянська” студентів стає візуальною.

5. Інтенсивне тиражування успішності держави на мікро- та макrorівні як основи для формування гордості за свою державу.

6. Візуальна презентація “українства” нашої держави.

Для ілюстрації. Будь-який книжковий магазин у Києві, порівняно з минулими роками, надає велике позитивне відчуття: стоять розкішні книги світової класики, сучасної світової та української літератури, і вони всі надруковані українською мовою.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

1. Освіта як соціальний інститут.

2. Засоби масової комунікації.

3. Неурядові організації (НУО).

Серед інших потрібно враховувати інститут сім’ї, інститут культури.

Освіта “працює” в інтелектуальному та просвітницькому просторі і суспільства, і людини. Освіта навчає людину ставити головне питання для формування ідентичності “Хто Я?” і допомагає шукати відповіді.

Засоби масової комунікації мають величезний ресурс для тиражування інформації, яка впливає на формування ідентичності:

• історична пам’ять;

• інформація про успішність держави;

• інформація про історично-культурну спадщину, яку має тільки наша держава і яка є унікальною;

• інформація про успішність і всесвітнє визнання великих людей нашої держави.

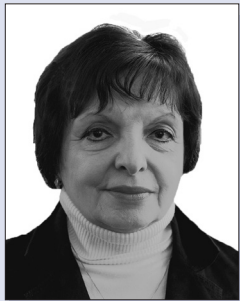
НУО як фактор формування загальнонаціональної ідентичності розглядається у площині соціальної активності людини та її інтеграції до справ держави.

Сім’я як соціальний інститут, який впливає на формування загальнонаціональної ідентичності, має таку особливість: формування ідентичності у сім’ї не підлягає суспільному контролю.

Для ілюстрації. У соціологічних опитуваннях стосовно ідентичності серед молоді дослідники фіксують певні відсотки відповідей на питання “Ким Ви себе, перш за все, вважаєте?” – “Громадянином колишнього Радянського Союзу”. Це представники молоді, які народилися після 1991р. і в очі не бачили той Радянський Союз, але тиражування у сім’ї симпатії до Радянського Союзу впливає на ідентичність молодих людей.

Потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів безперечно, існує. Інновації – як правило, крок до досконалості. Соціальне замовлення на нові інститути формування ідентичності існує, а як вони виглядатимуть – питання часу. ■

ВАЖЛИВОЮ СКЛАДОВОЮ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ, ОКУПАЦІЇ ЧАСТИНИ ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВИ Є ПОЛІТИКА РЕІНТЕГРАЦІЇ

Ірина КРЕСІНА,
завідувач відділу
правових проблем політології
Інституту держави і права
ім.В.М.Корецького
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України має базуватися на концепції української політичної поліетнічної нації і, відповідно, на принципах і засадах державної етнонаціональної політики, спрямованої на забезпечення гармонійного розвитку української нації в цілому та національних меншин в Україні. Суб’єктом етнонаціональної політики є держава, об’єктом – етнонаціональні відносини в Україні.

Ця політика реалізується шляхом прийняття законів, інших нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення прав, законних інтересів та етнокультурних потреб громадян – представників української нації, а також шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади щодо утвердження атмосфери міжетнічної толерантності, зміцнення загальнонаціональної єдності в країні.

Україна потребує чіткої Концепції державної етнонаціональної політики з детально прописаними принципами, завданнями та цілями, включаючи забезпечення етнополітичної безпеки, запобігання етнополітичним конфліктам та їх розв’язання, реалізацію політики реінтеграції держави. Концепція має визначити зміст діяльності держави в етнополітичній сфері, а також напрями розвитку законодавства,

державотворення та націєтворення, вектор наукових пошуків у цьому напрямі.

Українська нація розуміється нами як усі громадяни України незалежно від етнічного походження, об’єднані єдиним громадянством, спільністю території, політичних інтересів, юридичних обов’язків, історичної долі, культурних традицій, усвідомленням єдиної національної ідентичності та майбутнього Батьківщини як демократичної, соціальної, правової Української держави.

Національна ідентичність – одна з ознак модерної нації, що означає об’єктивну належність людини чи соціальної групи до національної спільноти, а також їх свідоме ототожнення з її цінностями, історією, територією, культурою, символами, державними та правовими інститутами. **Формування у громадян України почуття національної ідентичності є найважливішим чинником націєтворення та загальнонаціональної консолідації.**

Основними ототожнюючими показниками (ідентитетами) національної ідентичності є свідомість, громадянство, територія, мова, історія, культура. Національна ідентичність спирається на свідомий вибір суб’єкта і залежить від раціональних чинників – усвідомлення суб’єктом історичних, громадянських, політичних цінностей, що є вторинними щодо цінностей етнічної ідентичності (які є, як правило, сталими, незмінними). Тому національна ідентичність є динамічною в історичному та соціальному сенсі категорією.

Важливою складовою державної етнонаціональної політики України в умовах етнополітичного конфлікту на Сході України, окупації частини території держави є політика реінтеграції України. Вона спрямована на мирне врегулювання етнополітичного конфлікту; відновлення контролю над державним кордоном, територіальної цілісності та воз’єднання всіх окупованих територій України, які сепаратизувалися (частин Донецької та Луганської областей) або були анексовані Російською Федерацією (АР Крим); налагодження діалогу з населенням тимчасово окупованих територій; консолідацію поліетнічного українського суспільства в межах української політичної нації.

Реінтеграція повинна стати консолідаційною ідеєю, що об’єднає поліетнічну українську націю незалежно від етнічного походження та місця проживання громадян. Реінтеграція повинна бути адаптована до конкретних умов, потреб країни та суспільства, тому в світі не напрацьовано універсальної формули реінтеграції, якою могла б скористатися Україна. Доведеться напрацьовувати власну модель реінтеграції держави.

Відтак, етнонаціональна політика України потребує суттєвого перегляду та доповнення з урахуванням реалій етнополітичного конфлікту, його мирного врегулювання, захисту прав людини на окупованих територіях, необхідності політико-правового забезпечення реінтеграції населення цих територій до складу України. Роль держави у процесі реінтеграції, підтримки цієї етнополітичної ідеї як національної ідеї, залишається визначальною.

Популяризація політичної консолідації еліт навколо спільної мети – врегулювання етнополітичного

конфлікту, возз'єднання України, подолання етнокультурного розколу, відмови від ідей про непотрібність Україні територій, що відкололися або були анексовані, деконсолідаційних тенденцій шляхом діалогу, формування єдиного етнополітичного простору з урахуванням етнокультурних, історичних особливостей кожного регіону, акумулювання та поширення спільних цінностей, спільного майбутнього дасть змогу покласти край застосуванню деконсолідаційних чинників як політичної технології, відмовитися від радикальної, нетерпимої риторики щодо майбутнього Донбасу та Криму.

Українці в цілому досі не визначилися щодо формату подальшого співіснування України та тимчасово окупованих територій Донбасу, при цьому політика ізоляціонізму домінує над реінтеграцією. Попри різний етнополітичний статус Криму та Донбасу, проблематика відновлення територіальної цілісності України нероздільна і повинна вирішуватися комплексно.

Аналіз ролі міжнародної підтримки, обміну досвідом у досягненні реінтеграції України показує, що використання радикальних засобів у відносинах з окупованими територіями без доведеної до суспільства загальної стратегії дій держави або поза її межами може стати джерелом внутрішньої напруженості. **Тимчасово окуповані території можна повернути за допомогою потужного міжнародного тиску та здійснення політики присутності України на окупованій території.**

Як свідчить зарубіжний досвід, ключовими завданнями мирного процесу є забезпечення миру, демобілізації, роззброєння та допомога в постконфліктній реконструкції та розвитку. Дві основні проблеми, що потребують вирішення на перших етапах місії, полягають у формуванні та підтриманні безпечного середовища, а також у скоординованості діяльності регіональних і міжнародної спільнот, різних груп, залучених до мирної місії. Брак координації не лише наражає місію на небезпеку, але й, що більш важливо, сповільнює чи зриває етап постконфліктної реконструкції, де акцент робиться на підтриманні закону та порядку, створенні інфраструктури, демілітаризації суспільства та стабільного розвитку.

Роззброєння, демобілізація та реінтеграція стали інтегральною частиною постконфліктної мирної консолідації ООН і є характерною рисою мандата на операції з підтримання миру ООН протягом останніх 20 років. Цілями цієї комплексної програми є сприяння стабільності та безпеці в постконфліктному середовищі, що дає початок відновленню та розвитку.

Політику реінтеграції слід комплексно розробити і почати впроваджувати негайно. Досвід інших країн свідчить про те, що чим більше проходить часу після дезінтеграції або сепаратизації територій незалежної держави під зовнішнім тиском і за прямої участі іншої держави, тим примарнішими є перспективи возз'єднання, і тим більше зусиль і ресурсів доведеться застосувати для повернення цього регіону.

Незавершеність етнополітичного конфлікту, "гібридна війна" з Росією, відсутність контролю над окупованими територіями зовсім не означають, що потрібно відкласти напрацювання та реалізацію

політики реінтеграції до більш сприятливих умов або відмовитися від реінтеграції зовсім, обмежившись контрольованими територіями.

Реальна модель етнонаціональної політики для реінтеграції має сформувати сприятливе інформаційне, політико-правове поле. Необхідно створити такі соціальні, етнокультурні, політичні, правові, економічні умови, за яких реінтеграція тимчасово окупованих територій до складу України стане безальтернативною і неминуючою.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Модель етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму, насамперед, має містити потужну інформаційну складову, яка полягатиме не лише у протидії російській, сепаратистській пропаганді, а головне – в популяризації ідеї реінтеграції як консолідаційної національної ідеї України. Це завдання слід покласти на Міністерство інформаційної політики України, визначене головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України.

Міністерству інформаційної політики (МІП) потрібно розробити низку заходів з моніторингу, відстеження та блокування інформаційних повідомлень, що містять ознаки дискредитації ідеї реінтеграції, возз'єднання України, розпалювання ворожнечі між населенням України та населенням її тимчасово окупованих територій. Адже непідтримання населенням ідеї реінтеграції в цілому має згубні наслідки і може повністю заблокувати етнополітичний процес возз'єднання України. МЗС та МІП також повинні відстежувати і блокувати спроби нівеляції теми етнополітичного конфлікту, дискредитації української сторони на міжнародній арені.

Україна не повинна створювати ілюзію швидкої реінтеграції, але має проводити політику присутності та надавати підтримку населенню тимчасово окупованих територій. Політика присутності є невід'ємною частиною реінтеграції і має здійснюватися за допомогою проектів громадянського суспільства, а також через державну підтримку дій окремих акторів (громадян, їх організацій), що продовжують функціонувати на тимчасово окупованих територіях та підтримувати Україну. Державна підтримка ініціатив, що не дозволять населенню тимчасово окупованих територій, незважаючи на протидію держави-агресора, забути про те, що вони проживають в Україні, може стати вирішальною.

Важливою складовою моделі етнонаціональної політики для реінтеграції Донбасу і Криму є її міжнародний, зовнішньополітичний вимір, реалізацію якого рекомендується покласти на МЗС та МІП. Він має такі складові: (а) забезпечення якнайширшої міжнародної підтримки України в етнополітичному конфлікті зі стратегічною метою – відновлення державного суверенітету на всій території України; (б) посилення міжнародного тиску на Росію з метою припинення воєнної агресії та деокупації (Україна та міжнародна спільнота повинні використовувати

для цього всі можливі міжнародні майданчики (ООН, ОБСЄ та ін.), не відмовляючись від економічного тиску – санкцій); (в) налагодження міжнародної співпраці з іншими державами, яка сприятиме врегулюванню етнополітичного конфлікту та поверненню територій, і особливо з тими країнами, які зазнали етнополітичної дезінтеграції за участю Росії і наразі проводять політику реінтеграції (Молдова, Грузія, Азербайджан) з метою обміну досвідом; (г) блокування нав'язування Україні зовнішніх сценаріїв реінтеграції.

Росія намагається дезінтегрувати Україну не лише ззовні за допомогою збройного конфлікту, але й розколоти зсередини, неофіційно підтримуючи політичні сили, які пропагують моделі реінтеграції, несумісні зі збереженням України як незалежної держави. Після дискредитації федералізму досить популярною з боку проросійських сил є риторика про надання Донбасу максимально широкої адміністративної та мовно-культурної автономії, що є не чим іншим, як редукованою формою федералізму як моделі реінтеграції України. Такі сценарії та моделі реінтеграції, які суперечать незалежності, територіальній цілісності України, а також не знаходять підтримки українських громадян, не повинні імплементуватися у політико-правове поле.

Серед важливих елементів внутрішнього виміру етнонаціональної політики – формування законодавчої бази реінтеграції. Реінтеграція України не повинна спиратися винятково на політичну волю, вона має знайти законодавче закріплення як складова процесу державотворення, відновлення територіальної цілісності України, як невід'ємний елемент етнонаціональної політики України.

Запорукою успішної реінтеграції є не лише детально виписана, виважена законодавча база, але й ефективна інституційна структура її реалізації. Наразі в Україні спостерігається хаос щодо питання інституційного забезпечення реінтеграції.

Аналіз діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб засвідчив, що цей орган влади більше концентрується на постконфліктній відбудові, ніж на реінтеграції тимчасово окупованих територій. Міністерство виконує окремі, але не вичерпні функції реінтеграції – налагодження діалогу, взаємодії з тимчасово окупованими територіями, надає допомогу внутрішнім переселенцям тощо.

Схвалюючи конкретні заходи з реінтеграції, варто відмовитися від несистемного до неї підходу. Адже він вказує на помилкову стратегію таргетного реагування на проблеми, які повинні комплексно, системно вирішуватися в межах державної етнонаціональної політики України, відповідальність за формування та реалізацію якої в цілому має бути покладено на єдиний центральний орган виконавчої влади – Міністерство етнонаціональної політики України.

Адже Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб виконує лише незначну частину функцій з реінтеграції, що ставить під сумнів ефективність досягнення головної мети такої політики і не може забезпечити комплексної відповіді на виклики з етнополітичної сфери, які неодмінно супроводжуватимуть

процес реінтеграції як суперечливий, конфліктний етнополітичний процес. Його успішний перебіг і досягнення очікуваних результатів можуть бути забезпечені лише системно, в межах державної етнонаціональної політики України.

Наразі функції із забезпечення етнонаціональної політики розпорошені між різними міністерствами – Міністерством культури та Міністерством з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, що перешкоджає їх ефективному, злагодженому і своєчасному забезпеченню. З огляду на важливість державної етнонаціональної політики у структурі внутрішньої політики України для протидії зовнішнім і внутрішнім етнополітичним викликам, її комплексного формування, координації та реалізації, пропонується сформувати інституційну структуру її забезпечення шляхом створення профільного Міністерства етнонаціональної політики України. ■

БЕЗ ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БАЗОВИХ ЦІННОСТЕЙ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ УКРАЇНА Й НАДАЛІ БУДЕ ПРИРЕЧЕНА НА КОНФРОНТАЦІЙНІСТЬ У ПОЛІТИЧНОМУ МИСЛЕННІ ТА ПОВЕДІНЦІ

Олена КРИВИЦЬКА,
старший науковий співробітник
Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

На жаль, останні роки демонструють хронічне ігнорування з боку влади завдань консолідації соціуму, а її практичні дії посилюють поглиблення суспільної поляризації. Усупереч очікуванням, 2014-2016рр. виявилися критичними з точки зору розбалансування системи влади і перетворення дестабілізації у постійний компонент політичного життя.

Задавлений ціннісний конфлікт, зумовлений обставинами розвитку українських регіонів і спільнот у різних цивілізаційних системах, обернувся станом “війни всіх проти всіх”. Ідентифікаційні процеси розгортаються у просторі несумісності основоположних цінностей. Асиметрія орієнтацій, амбівалентність ціннісних настанов, конгломератний характер партійної системи – симптоми суспільної “драми непорозуміння”.

Хоча поняття “громадянське суспільство” й присутнє в політичній риторичі, його змістовне наповнення залишається доволі невиразним. Здається, влада свідомо уникає дискусій з цієї проблеми, віддаючи перевагу розмитому поняттю “нація”, яке містить як

національно-громадянські, так і етнічні конотації. Дефіцит громадянської ідентичності надто слабо компенсується локальними різновидами соціокультурних ідентичностей.

Консолідаційна стратегія існує у вигляді невиразних декларацій. Але дбати про консолідаційні важелі соціум мусить щодня. Очевидно, що **слабкість горизонтальної ідентифікації та фрагментованість політичної культури зумовлені не тільки розмістністю національного культурно-символічного поля, але й браком зворотного зв'язку між владою та суспільством.**

Дедалі зростаючий розрив між елітними верствами й громадянами призвів до непорозуміння і соціального відчуження. Незважена регіональна політика, забезпечення інтересів регіональних кланів зумовили феномен розколотості суспільної свідомості: ціннісні матриці регіональних ідентичностей протилежні. Наявність кількох відносно закритих політичних субкультур, помножена на гостре протистояння на владному рівні, зумовила виразну бінарність ментальних моделей українського суспільства.

Очевидно, що без формування інтегральної системи базових цінностей і основоположних принципів, здатних об'єднувати соціум, Україна й надалі буде приречена на орієнтаційну роздвоєність, конфронтаційність у політичному мисленні і поведінці.

Йдеться не про нав'язування ідеології для всіх і створення атмосфери показної однотайності. Йдеться, *по-перше*, про пошук принципово нової парадигми розвитку на базі засвоєння кращого світового досвіду, надбав усіх політичних та ідеологічних течій вітчизняної суспільної думки; *по-друге*, про відповідальне ставлення влади до власних обіцянок та готовність до практичної реалізації вкрай потрібних реформ. Не менш важливим є вироблення механізмів донесення до широкого загалу пріоритетних стратегічних цілей шляхом формування розгалуженої системи громадянської освіти.

Досягнення єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних соціокультурних суперечностей на основі безумовного дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина є чинником національної безпеки.

Головною ідеєю держави має стати ідея консолідації нації. Звідси державна політика формування спільної ідентичності громадян України має базуватися на ідеї єдності українського народу.

Основні напрями реалізації державної політики щодо консолідації суспільства такі:

- створення умов для соціокультурного розвитку всіх сегментів суспільства;
- забезпечення прав і захисту інтересів громадян в усіх сферах життя;
- підвищення соціальної та актуалізація експертної ролі громадських організацій;
- реалізація “демократії участі”: посилення ролі громадян у прийнятті державних рішень.

Криза на Сході, мілітаризація маркерів суспільного та духовного життя зумовили гостру необхідність у національній програмі (проекті) консолідації та реінтеграції в український соціум населення Донецької, Луганської областей, вимушених переселенців, й тих, хто мешкає на тимчасово окупованій території.

Очевидно, що фундаментом політики формування спільної ідентичності громадян має бути визнання мультикультуралізму як принципу поваги до інакшості, недопущення етнократії та політичної селекції за ознаками етнічності. Політика держави має спрямовуватися на розв'язання таких завдань:

- правове гарантування рівності і рівних можливостей усім сегментам соціуму;
- створення важелів загальнонаціональної інтеграції з метою формування сталої загальногромадянської ідентичності. ■

ПОТРІБНО ЗАПРОПОНУВАТИ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ ЯК ІДЕЮ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Віталій ЛОЗОВИЙ,
головний науковий
співробітник відділу
гуманітарної безпеки
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

Оскільки ідентичність громадян нашої держави виявилася сьогодні в глибоко розколотому стані, **потрібна чітко вибудована та несуперечлива ієрархія ідентичностей, де б українська громадянська ідентичність мала найвищий статус.** В якості головного соціокультурного інтегратора має стати ідея політичної нації на засадах громадянської ідентифікації та розвитку громадянського суспільства.

З метою формування позитивного мислення і загальноукраїнської ідентичності потрібно започаткувати потужну соціальну рекламну кампанію під гаслом “Україна – єдина!”. У рамках кампанії – ініціювати проведення всеукраїнської дискусії “Хто ми, що означає бути українцем, що означає бути європейцем?”.

У центрі дискусії мають перебувати проблеми нації, ідентичності, колективної свідомості, історичної та культурної спадщини тощо. А також питання про спільність і відмінність регіональних ідентичностей, питання об'єднувачої бази. У засобах масової інформації слід наголошувати на економічній та соціокультурній важливості кожного регіону для України.

Потрібно запропонувати національну ідею як ідею відродження та розвитку. Етнологи стверджують, що у XIX - на початку XX ст. українців характеризували такі поняття: "свобода, праця, чесність". Саме ці категорії можуть стати значущими позитивними характеристиками ідентифікаційного образу України та гаслом відродження.

Базові засади та цінності, на яких має формуватися українська громадянська ідентичність:

- ментальні риси та суспільно-політичні моделі поведінки українства (основні цінності демократії, свободи, самоврядування, толерантності тощо);
- модель економіки та соціально-економічні цінності (соціально-орієнтована економіка, соціальна справедливість, можливості самореалізації особистості, цінність праці, цінність трудової приватної власності), особливо наголошувати на трансформації суспільних цінностей в напрямі визнання пріоритетів творчої праці, яка легітимізує заможність;
- історична пам'ять, спільність історичної долі (спільні герої, спільні культурні надбання);
- українська мова як мова державоутворюючого етносу (мова освіти та науки, мова внутрішньої комунікації), вільний розвиток мов національних меншин;
- взаємодія та проникнення, взаємозбагачення культур населення різних регіонів.

Пріоритетними напрямками мають стати:

- створення та впровадження концепції історії України, збудувати "великий наратив" і запропонувати прийнятну сучасну модель спільного погляду на історію для українців і представників національних меншин (кримських татар, євреїв, поляків та ін.), інкорпорувати в історію України регіональні наративи, мобілізувати для поширення історіографію, пресу і школу;
- утвердження української мови як єдиної державної мови, забезпечення її функціонування в усіх сферах суспільного життя;
- реалізація єдиної державної політики у сфері освіти та патріотичного виховання у всіх регіонах;
- втілення державної культурної політики, спрямованої на підтримку розвитку української культури та культур національних меншин;
- реалізація державної інформаційної політики як важливого чинника формування загальноукраїнської ідентичності.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України?

Доцільно створити інформаційно-аналітичний центр в Адміністрації Президента для забезпечення формування, координації та втілення політики ідентичності відповідними міністерствами (освіти та науки, культури, інформаційної політики тощо). ■

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА МАЄ БАЗУВАТИСЯ НА ЗАСАДАХ СОЛІДАРНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ УСІХ ЕТНІЧНИХ ГРУП І РІЗНИХ ВІРОСПОВІДАНЬ, ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ДЕМОКРАТІЇ

Лариса ЛОЙКО,
провідний науковий
співробітник відділу правових
проблем політології
Інституту держави і права
ім.В.М.Корецького
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

За змістом має йтися про цілеспрямовану діяльність держави та її органів з концептуального, нормативно-правового та інституційного забезпечення процесу громадянотворення – національну ідентифікацію *де-факто* громадян країни, які ними є *де-юре*, що відбувається на особистісному та загальносуспільному рівнях. Це процес усвідомлення нерозривного зв'язку з державою як своєю Батьківщиною, з її історичним минулим, народними традиціями і звичаями, державними символами (герб, гімн, прапор), а також народження почуття відповідальності за сьогодення й майбутнє своєї Вітчизни, жертвової готовності її захищати.

Тому ідентифікаційна державна політика має базуватися на засадах солідарності представників усіх етнічних груп і різних віросповідань, єдності й культурного розмаїття, гуманістичних цінностей, верховенства права і демократії.

Революція Гідності, завдяки бурхливому та стрімкому розвитку самоорганізації суспільства у відстоюванні своїх прав, масового волонтерського руху, що засвідчив встановлений психолого-етичний зв'язок громадян із державою, їх самоідентифікації як повноправних членів єдиної загальноукраїнської спільноти, виразників національних інтересів своєї держави – породила нову матрицю громадянотворення в Україні.

Це детермінувало вимоги суспільства до державної політики в цій сфері: критичний запит на соціальну справедливість, категоричне відторгнення олігархічної системи, яка контролює ЗМІ, політичні партії, їх парламентські фракції та групи, правоохоронні та судові органи, а також органи виконавчої влади.

Наразі суспільство потребує принципово інших взаємин з інститутами державної влади, які зобов'язані забезпечити правові умови розвитку середнього класу, та нарешті стати партнером, а не монополістом.

Гуманітарна складова громадянотворення має концентруватися, перш за все, на системному (за допомогою освіти всіх рівнів, літератури та мистецтва, ЗМІ) патріотичному вихованні, засвоєнні таких цінностей як державний суверенітет, відданість демократичним традиціям; реальної участі громадян і територіальних громад у розв'язанні своїх нагальних проблем.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Суб'єктами державної ідентифікаційної політики є, насамперед, глава держави, парламент, уряд, центральні органи виконавчої влади, міжтериторіальні та місцеві органи виконавчої влади.

Домінуючим суб'єктом цієї політики є виконавча влада (Кабінет Міністрів, місцеві державні адміністрації, Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту, Міністерство культури, Міністерство соціальної політики, Міністерство закордонних справ, Державна міграційна служба, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, Міністерство інформаційної політики, Міністерство оборони, Національне агентство з питань державної служби, Національне агентство з питань запобігання корупції, Український інститут національної пам'яті, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, Національна академія державного управління при Президентові України).

Державна політика формування загальнонаціональної ідентичності громадян є процесом складним, багатограним і суперечливим та довготривалим, і не може реалізуватися завдяки створенню універсального органу. ■

ІДЕНТИЧНІСТЬ НЕ ЗАПРОВАДЖУЄТЬСЯ ДИРЕКТИВНО, А ФОРМУЄТЬСЯ ПОВСЯКДЕННИМИ КОМУНІКАЦІЯМИ ГРОМАДЯН

Олександр МАЙБОРОДА,
заступник директора
з наукової роботи
Інституту політичних та
етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Насамперед, не варто перебільшувати можливості державної влади у формуванні національної ідентичності: ідентичність не запроваджується директивно як підсумок державної політики, а формується повсякденними комунікаціями громадян. Інколи зміст цих комунікацій буває антивладний.

Від державної влади вимагається створення умов, які сприяли б зміцненню суспільних комунікацій, досягненню згоди більшості населення з доленосних для нього питань.

Такими питаннями є:

- конкурентоспроможність національного виробництва як умови максимальної зайнятості та гідної заробітної плати. Вимагати цього лише від держави можна тільки в тоталітарній країні. У країні з ринковою економікою ця умова має забезпечуватися бізнесом – насамперед, великими корпораціями. Держава ж повинна використати всі правові важелі, аби примусити їх виконати цей національний обов'язок. У протилежному випадку соціальний розкол поглибитися настільки, що національна ідентичність формуватиметься на основі спільної ненависті до великого капіталу. Оскільки з ним асоціюється і державна влада, то національна ідентичність знову стане бездержавною. Можливо, така ситуація і влаштуватиме великий бізнес: врешті-решт, виконання ролі “квіслінгівців” може бути гарантією його прибутків. Потрібні інтелектуальні, духовні лідери, які згуртують націю на основі гідності та патріотизму;
- народна історична пам'ять, яка може жити поза державними ідеологемами. В жодному разі не можна фарбувати історичні епохи у два протилежні кольори, особливо в ситуації, коли живі представники минулої епохи, які уособлюють історичну пам'ять кожної сім'ї. Українці, за своєю ментальністю, залишаються аграрним народом, тобто з великою силою родинних уз і опором усьому, що якоюсь мірою дискредитує вихідців із свого роду – це сприймається як дискредитація усього роду;
- усіляке переслідування державою проявів нетолерантності у відносинах всередині суспільства з одночасним заохоченням ненависті до агресора та його колаборантів-зрадників Батьківщини, аби кожен чітко розрізняв між “ми” і “вони”. Саме таке розрізнення є основою національної ідентичності. Безжальне ставлення до тих, хто чинить дискримінаційні дії стосовно захисників Батьківщини;
- збереження за кожним громадянином права на вибір мови спілкування та культурних зразків з паралельним дотриманням принципу додаткової підтримки мови та культури ядерного етносу – етнічних українців.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Процесу формування національної ідентичності повинні сприяти всі без винятку – це т.зв. “спільна справа”. У нинішній ситуації потрібна особлива активність громадських організацій з контролю за владою та великим бізнесом, з формування мобілізаційної атмосфери серед населення – розгортання волонтерського руху, примушування влади до формування сил народної самооборони на випадок масштабної агресії тощо. Звільнення системи освіти від усіх, хто демонструє проросійську психологію і формує комплекс меншовартості українців. ■

**НАЦІОНАЛЬНА МОВА, СТВОРЕНА НА ЇЇ
ОСНОВІ КУЛЬТУРА, НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ,
СПІЛЬНЕ БАЧЕННЯ СВОЄЇ ІСТОРІЇ
СПРІЯЮТЬ ФОРМУВАННЮ ЗАГАЛЬНО-
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН**

Лариса МАСЕНКО,
професор кафедри
української мови
Національного університету
"Києво-Могилянська академія",
провідний науковий
співробітник Інституту
української мови НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Як показує історичний досвід, у процесах утворення національних держав ключова роль належить загальнонаціональній літературній мові, що формує спільний комунікативний і соціокультурний простір країни. Національна мова, створена на її основі культура, народні традиції, спільне бачення своєї історії сприяють формуванню загальнонаціональної ідентичності громадян, усвідомлення ними належності до певної національної спільноти.

В Україні зазначений державотворчий процес значно ускладнено пострадянським спадком. Внаслідок реалізації в СРСР асиміляційного проекту створення " нової історичної спільноти – радянського народу", засобом інтеграції якого були комуністична ідеологія та російська мова, значна частина українців і представників національних меншин, які проживають на території України, перейшли на російську мову спілкування. В українській спільноті це спричинило на масовому рівні послаблення етнополітичної ідентичності, її розщеплення між українським і російським самоусвідомленням, а іноді й зміну ідентичності з української на російську.

В умовах демократичних виборів денаціоналізовані групи населення приводять до влади керівників із зросійщеною й радянською свідомістю. Типовими представниками такої "еліти" є президенти Л.Кучма та В.Янукович. Пострадянське керівництво в питаннях розв'язання мовних проблем України дотримувалося хибної стратегії збереження українсько-російського масового білінгвізму, внаслідок чого затвердження української мови в статусі державної лишилося декларативним.

Відсутність мовної політики, необхідної для реалізації українською мовою її об'єднавчої державотворчої функції, призвела не тільки до збереження зросійщеного стану міських середовищ, але й до активізації процесів самоасиміляції у найбільш зросійщених областях Східної, Південної і, частково, Центральної України. Це поглибило не лише мовно-культурний, але й цивілізаційний розкол України. Якщо в західних областях розвиток політичних подій ще з кінця 1980-х років був подібним до тих, що

відбувались у країнах Центральної Європи і Балтії, то у східних і південних областях більшість населення виявляє прихильність до євразійської, або російської, моделі розвитку. Ґрунт для окупації Криму і збройного вторгнення на Донбас підготувала успішно проведена Росією окупація українського інформаційно-культурного простору, що відбулася без жодного спротиву з боку київської влади.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Сьогодні надії на здатність заблокувати подальше зросійщення й денаціоналізацію української людності дає активне формування громадянського суспільства, що почалося після Революції Гідності. З'явилося багато громадських організацій, рухів, Інтернет-спільнот, метою діяльності яких став захист націєтворчих прав української мови. До них належать "Не будь байдужим", "Відсіч", "Простір свободи", "Переходь на українську", "Безкоштовні курси української мови" та багато інших.

Під тиском громадянського суспільства патріотичного спрямування Конституційний Суд України почав розгляд рішення Верховної Ради про скасування антиконституційного закону "Про засади державної мовної політики" С.Ківалова і В.Колесніченка.

Крім того, у Верховній Раді зареєстровано три законопроекти, метою яких є законодавче врегулювання мовних проблем: "Про мови в Україні", "Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні" і "Про державну мову". Попередній аналіз цих законопроектів свідчить, що мали рацію ті фахівці з мовного планування, які вважають, що Верховна Рада має ухвалити два різних закони – один про державну мову, а другий – про мови національних меншин. Цій вимозі відповідає професійно розроблений законопроект "Про державну мову". Два інших, у яких визначення функцій державної мови поєднано зі спробою врегулювати застосування мов національних меншин, попри низку слушних положень щодо державної мови, характеризує низький рівень компетентності в питаннях, які стосуються мов національних меншин.

Якщо законопроект "Про державну мову", який передбачає створення спеціальних інституцій, наділених функціями контролю за виконанням мовного законодавства у сферах, визначених законом, буде прийнятий за базовий і проголосований у Верховній Раді, то це відкріє перспективу утвердження й зміцнення консолідованої української політичної нації. ■

В УКРАЇНІ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ВІДБУВАЄТЬСЯ ЗА УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ. ТОМУ КЛЮЧОВИМ СТАЄ ЛИШЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ: “ТИ ЗА ВОРОГА ЧИ ПРОТИ?”

Лідія СМОЛА,
професор кафедри видавничої
справи та редагування
Національного технічного
університету України
“Київський політехнічний
інститут ім.І.Сікорського”

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Реалізація державної політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможлива без розуміння суті феномену ідентичності та її основ. Ідентичність – складне поняття, пов’язане колективним несвідомим. **Колективна ідентичність може будуватися на спільних цінностях, цілях та інтересах, спільній ідеології чи спільному культурному просторі.**

Щодо України, то тут слід зауважити, що збереглися глибинні настанови, які мають архетипне підґрунтя. І це проявляється в культурі, в суспільній взаємодії чи побуті. З іншого боку – присутній тісний взаємозв’язок політичних цілей та ідентичності, де самоідентифікація вже набуває практичного значення. Однак питання “Хто я такий?” продовжує зберігати актуальність.

Для розуміння стратегії формування спільної загальнонаціональної ідентичності та її напрямів необхідно, перш за все, дати відповідь на низку ключових питань. Що визначає саме поняття “українець”? Який чинник повинен стати визначальним для загальнонаціональної ідентичності? Наявність батьків-українців, українська мова, певні цінності чи бачення майбутнього? Яким повинне бути ставлення до російськомовної української ідентичності?

У давнину в умовах відсутності власної державності та зруйнованого Храму, євреї будували свою ідентичність на дотриманні Законів Мойсея. Християни вирішили будувати свою ідентичність на вірі в Христа. Американська ідентичність формувалася навколо американської мрії (*American Dream*) – життєвих ідеалів жителів США як у матеріальному, так і духовному сенсі, можливості самореалізації кожної людини. Європейська ідентичність будувалася на самоототожненні населення Європи з європейськими інститутами, на визнанні їх джерелом прав та обов’язків і повсякденного досвіду громадян. Європейське громадянство та спільність цінностей стали джерелом ідентичності.

Що може стати джерелом нашої ідентичності? Консолідуючим чинником загальнодержавної ідентифікації та найважливішим напрямом є окреслення спільного минулого та визначення орієнтирів спільного майбутнього. Історична пам’ять про великі

досягнення в минулому як на суспільному рівні, так і на рівні індивідуальної свідомості може також виступати елементом психологічного захисту.

Однак усі зазначені позиції більш стосуються формування загальнонаціональної ідентичності в мирний час. В Україні формування ідентичності відбувається за умов воєнного часу. Тому ключовим стає лише позиціонування: “ти за ворога чи проти?” “Що важливим є для тебе: наявність роботи і продуктів харчування чи територіальної цілісності та подолання ворога?” Через таку призму визначатимуться орієнтири самоідентифікації громадян.

Слід пам’ятати, що ідентичність більшою мірою пов’язана з емоційними та суб’єктивними уявленнями, аніж з об’єктивними чинниками. За Д.Кельнером, особливістю постмодерністської ідентичності є акцент на сфері дозвілля та споживання. Одним з важливих напрямів державної політики має стати демонстрація української ідентичності через телевізійну пропаганду української культури як певної сукупності цінностей, зразків поведінки, історичних подій та персонажів, ідей та принципів суспільного життя. При цьому акцент слід робити на її самотності та багатстві, уникаючи сумнозвісної “шароварщини”.

Власне, таким шляхом йшло формування американської загальнонаціональної ідентичності. Слід наголосити, що державна політика не повинна бути киевоцентричною, оскільки тоді вона не зможе реалізуватися. І тому важливим напрямом повинно стати налагодження комунікації між державою та її громадянами. Це питання залишалося поза увагою практично весь період незалежності України.

Ключовим питанням, від якого залежатиме успішність реалізації державної політики, буде питання ставлення до російськомовної України. Необхідним є пошук компромісу та перехідна модель до україномовної України. Без жорсткої українізації, яка лише гальмуватиме цей процес. Тут доречно було б використати досвід Фінляндії за часів панування там шведської мови.

У реалізації державної політики необхідним є не тільки віднесення громадян України до певної цивілізаційної спільноти, але й чітко окреслене та зрозуміле для суспільства місце в системі міждержавних відносин. Окремим важливим напрямом має слугувати практика громадянства. Питання не лише в наявності (наданні) паспорта чи ідентифікаційного коду, а в реалізації громадянської ідентичності людини: володінням українською мовою, знанні історії тощо.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Інститутами, що відіграють ключову роль у процесі формування загальнонаціональної ідентичності, залишаються освіта, армія та медіа (раніше, газети, нині – телебачення, кіно, Інтернет-медіа). Увага до освітянської сфери – це увага до формування майбутнього нації. У процесі соціалізації дитина приймає певний усталений набір культурних і соціальних характеристик та ідентифікує себе з іншими людьми. Фінансування освітньої сфери, якість вчительських кадрів і навчальних підручників – це не тільки головний напрям реалізації державної політики, це також

інвестування в майбутнє країни. Армія вже проявила себе як державний інститут, навколо якого відбувається процес загальнонаціональної ідентифікації.

Щодо державних медіа як інструмента реалізації державної політики є заувага лише стосовно якості запропонованого медійного продукту. Щодо приватних медіа, то тут, ймовірно, необхідно було б укласти певний “пакт” з їх власниками. Вони можуть мати різне політичне спрямування та пріоритети, однак будь-які “розхитування” та дії, що суперечать національним інтересам, повинні жорстко припинятися державою і, можливо, до позбавлення ліцензії на мовлення. І тут свою роль має відігравати Міністерство інформаційної політики, яке повинно здійснювати моніторинг інфопростору з метою завчасного виявлення, профілактики, локалізації та нейтралізації інформаційних загроз.

Певну роль у цьому процесі відіграватиме Церква. Однак, за відсутності єдиної помісної Церкви та наявності релігійної поліфонії, ця роль не може бути ключовою. Необхідно боротися, щоб жодна з церков не виступала з позицій контра щодо української державності.

Відсутність належних ресурсів не дозволяють мережевим формам самоорганізації українського суспільства – громадським організаціям стати одним з ключових інститутів у цьому процесі. Можна говорити про локальні спільноти, які впливають чи реалізовуватимуть цей напрям державної політики.

Щодо створення нових інститутів, то такі дії не принесуть користі, а стануть лише ще одним кроком до посилення забюрократизованої державної системи. ■

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗАГАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ НЕМОЖЛИВЕ БЕЗ ІДЕОЛОГІЇ, ЯКУ СПОВІДУЄ, ВІДСТОЮЄ ТА ПОШИРЮЄ ДЕРЖАВА

Михайло СТЕПИКО,
головний науковий співробітник
відділу гуманітарної безпеки
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Визначальною засадою державної політики формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України є мовна, культурна та ціннісна українізація суспільства на основі національної ідеї. Проте винятково важливими є певні оптимальні пропорції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які мовна, культурна та ціннісна українізація суспільства не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою стосовно, зокрема і мовного питання. Формування

спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без ідеології, яку сповідує, відстоює та поширює держава.

Головною ж проблемою формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України є конкуренція на території України панросійської та української ідентичностей, причому проект створення панросійської наднаціональної ідентичності в Україні реалізується надзвичайно агресивно. Небезпека цього процесу полягає в тому, що панросійська ідентичність, на відміну від європейської ідентичності, здатна замінити українську національну ідентичність, оскільки механізми її конструювання формують ілюзію “нерозрізнення”, тобто зникає підстава для існування окремої української національної ідентичності.

Суттєвим гальмом формування загальноукраїнської ідентичності є інформаційна війна Росії, яку вона веде проти України. Вагомою складовою цієї війни є обмеження або та утиск українознавчих студій та української мови в Криму та на Сході України.

Головними ж напрямами державної політики формування загальнонаціональної ідентичності в Україні можна вважати:

- 1) узгодження дій органів державної влади, структур громадянського суспільства та місцевого самоврядування у сфері гуманітарної політики;
- 2) формування цілісного загальнонаціонального мовно-культурного простору, забезпечення сталого гуманітарного розвитку, інтеграція етнокультур у єдиний культурний простір Української держави;
- 3) актуалізація історії як чинника національної ідентичності, формування загальнонаціонального історичного наративу;
- 4) формування загальнонаціонального знаково-символічного простору;
- 5) зміцнення політичного підґрунтя української національної ідентичності, формування громадянської лояльності та активності, утвердження принципів справедливості та солідарності;
- 6) досягнення соціокультурної єдності української нації, утвердження спільної національної культури, розвиток національних комунікаційних мереж і дискурсів;
- 7) гомогенізація інформаційного простору Української держави, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки українських громадян, формування сприятливого іміджу України на міжнародному рівні, поширення конструктивних міфів щодо її національного буття;
- 8) зміцнення аксіологічної єдності української спільноти, утвердження демократії як ціннісного орієнтира модерної України, гармонізація суспільно-релігійних і міжконфесійних відносин, релігійного простору Української держави загалом.

Суттєвим викликом державній політиці формування державної загальнонаціональної ідентичності є й дуже низький рівень інституційної довіри (яка є як філософією життя, так і визначальним критерієм консолідованості всякої спільноти), тобто довіри до органів влади, офіційних осіб, установ, політичних партій і рухів, громадських об'єднань, соціальних програм, заходів тощо.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Очевидно, що найбільш сприятливі умови формування загальнонаціональної ідентичності забезпечує правова, демократична, соціальна держава, яка, створюючи гідні людини умови праці та життя, захищаючи основні права людини і громадянина, формує у своїх громадян спільність життєвих смислів, цінностей та інтересів. Побудова соціальної держави (ст.1 Конституції України), на жаль, так і залишилася декларацією.

В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави та Стратегія української гуманітарної політики, розробка якої передбачалася у п.9 Програми діяльності Кабінету Міністрів на 2015р., але не була виконана.

Політика ідентичності має охоплювати і процес деолігархізації суспільства шляхом запровадження прогресивної шкали податків з надприбутків найбільш заможних громадян України, що матиме одним зі своїх позитивних наслідків обмеження головного джерела фінансування сепаратизму в державі, вирівнювання доходів громадян та зменшення напруженості і протестних настроїв у суспільстві.

Для зменшення потенціалу регіональної ідентичності, нейтралізації її трансформації у бік сепаратизму, необхідно забезпечити пропорційне представництво регіональних еліт на центральному рівні та ротацію еліт, забезпечити права та інтереси регіонів, гармонійно поєднати вертикальні зв'язки (між столицею та регіонами) з горизонтальними (між регіонами), розвивати взаємопроникнення культур і традицій, притаманних тим чи іншим регіонам, поширювати регіональну інформацію горизонтальними каналами.

Актуальним завданням є проведення пропагандистських заходів, пов'язаних з українською громадянською ідентичністю.

Під час розробки проекту Закону України "Про корінні народи Криму (кримських татар, кримчаків, караїмів, відповідальне – Міністерство культури України) необхідно узгодити основні його позиції з напрацюваннями робочої групи народного депутата і глави Меджлису кримськотатарського народу Р.Чубарова. Концептуальною основою цього закону має стати Декларація ООН про права корінних народів та Конвенція Міжнародної організації праці №169 від 1989р. "Про корінні народи і народи, які ведуть племінний спосіб життя у незалежних країнах".

У формуванні української ідентичності важко переоцінити визначальну роль національної еліти, яка формує стратегію та політику розвитку нації держави, формулює загальні смисли світобуття. За певними типами реакцій на виклики історії М.Розумний, наприклад, виділяє три категорії національної еліти – "ретрогради", "емігранти" та "імітатори"¹. Причому, всі три типи еліт він вважає негативними персонажами. На жаль, потенційні та дійсні представники нової еліти губляться в публічному просторі, де домінують ретроградно-емігрантські дискусії та

політтехнологічні симулякри. Вони не можуть виробити свою мову і символіку, утворити окремішнє комунікативне середовище та домовитися про спільну діяльність, оскільки свідомість практично кожного з них інфікована смислами з панівних дискурсів.

Істотну роль у формуванні загальнонаціональної ідентичності мало б відігравати громадянське суспільство. Проте ототожнення структур громадянського суспільства з НДО, яке сьогодні панує в публічному дискурсі, має своїм наслідком домінування індивідуального над колективним, корпоративного над загальнонаціональним, веде до руйнування всезагальних смислів життєдіяльності нації, в т.ч. загальнонаціональної ідентичності.

Формування загальнонаціональної ідентичності – довгий процес, який і у "старих" націй тривав не одне століття. В Україні ця проблема, крім загального змісту, має і свої особливості, зумовлені передусім тривалим періодом бездержавності, перебуванням територій сучасної України під контролем різних імперій і державних утворень, тривалою мовно-культурною російською асиміляцією українського населення. ■

ДЕРЖАВА ПОВИННА АКТИВНО СПРИЯТИ ПОШУКУ КОМПРОМІСНИХ РІШЕНЬ, ЩО ФОРМУЮТЬ ОСНОВУ НОВОГО СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ

Максим РОЗУМНИЙ,
керівник Центру досліджень
проблем Російської Федерації
Національного інституту
стратегічних досліджень

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Першим методологічним питанням, яке треба розв'язати на шляху до ефективної політики ідентичності, є питання про тип ідентичності, який ми прагнемо сформувати.

Культурно-історичні умови, в яких формувалась українська національна самосвідомість, спричинили домінування етнокультурного чинника ідентифікації. Так сталося тому, що світоглядні детермінанти цього процесу були, з одного боку, сформовані європейським романтизмом з його наголосом на етнічності та "закоріненості" національного проекту.

З іншого боку, домінування етнічної ідентифікації обумовлене також радянською соціальною та інституційною спадщиною: внесення до паспортів та інших документів громадян СРСР граfi "національність" зробило для цього не менше, ніж півтора сторіччя просвітницької діяльності української інтелігенції.

¹ Докладно див.: Розумний М. Виклики національного самовизначення (монографія). – НІСД, 2016, с.70-71.

Сформована на цій основі модель ідентичності виконала свою важливу роль у легітимації постання української держави як результату самовизначення українського народу (спільноти етнічних українців), але сьогодні вже не повністю задовольняє потреби національно-державного будівництва.

Інтереси формування консолідованої сучасної політичної нації в Україні вимагають корекції базової моделі в напрямі її більшої динамічності та універсальності. Йдеться про два кардинальних переходи – від ексклюзивної моделі до інклюзивної та від ретроспективної до перспективної.

У першому випадку йдеться про те, що українська ідентичність досі переважно тлумачиться як чинник, що відокремлює етнічних українців від усіх інших представників українського соціуму. Цей поділ, хоч і не має інституційного оформлення, але значною мірою впливає на гуманітарну політику держави. Зокрема, він провокує боротьбу за різноманітні “привілеї” в гуманітарній сфері, суб’єктами виборювання яких можуть бути як представники “титульного” етносу, так і представники меншин, які наполягають на різних формах “позитивної дискримінації”. Конфлікти, що виникають на цьому ґрунті, роз’єднують українське суспільство, створюють атмосферу недовіри та використовуються зовнішніми чинниками з ворожою метою.

Інклюзивна модель ідентичності визнає ключову роль національного самовизначення українського народу в становленні Української держави, але в політичній сфері керується принципом громадянства як основою для ідентифікації належності особи до української нації. Українцем вважається той, хто прийняв на себе певні зобов’язання щодо членства в національній спільноті. Володіння державною українською мовою і лояльність до української культурно-історичної традиції, за цих умов, є вже не етнокультурним спадком, а частиною нового суспільного договору.

З інклюзивною моделлю ідентичності пов’язана інша корекція політики ідентичності, необхідність якої засвідчив період гострих політизованих дискусій з питань мови, історії, культурної спадщини в українському медійному просторі.

Модель спільного українського дому буде органічною в тому разі, якщо свідомість його мешканців буде спрямована не в минуле, а в майбутнє.

Коли основні суспільні дискусії будуть переключені з питань історії та її суперечливих сторінок на уявлення про бажаний національний проект, з’явиться нова конструктивна основа для діалогу і порозуміння. Якщо ми приймаємо визначення нації як проекту, колективної місії, що визначається і реалізується за безпосередньої участі нині сущих, то це дає змогу вийти з глухого кута взаємних претензій і недовіри. Адже, з точки зору майбутнього, відмінності в культурі, досвіді, переконаннях не перешкоджають учасникам національно-державного будівництва порозумітися між собою, а навпаки – дозволяють їм бути корисними один одному, доповнювати один одного та досягати кращого спільного результату.

Принцип, на якому має будуватися нова політика ідентичності Української держави на означених вище засадах, може бути сформульований наступним чином: “Ніколи не пізно стати українцем”.

– Які державні та суспільні інститути мають відіграти головну роль у процесі реалізації цієї політики, чи існує потреба у створенні нових/реформуванні існуючих інститутів?

Ефективна політика має регулюватися відповідними нормами та бути забезпечена необхідними ресурсами. Інститути мають будуватися відповідно до функцій, які в межах цієї політики окреслюються.

Норми – найбільш відповідальне рішення. Тому закони, які приймаються з питань політики ідентичності (мова, історія, герої, топоніміка), повинні прийматися на основі консенсусу та мати 90% переконливості щодо їх корисності та прийнятності для більшості населення. В іншому випадку такі норми краще не приймати.

У нас цей інструмент почали активно використовувати у внутрішньополітичній боротьбі. Спочатку його використали в генеральних битвах за владу, потім у геополітичних “пасьянсах”, але зараз дійшло до того, що відповідними законами маніпулюють з метою покращення партійних рейтингів і персональної політичної розкрути.

Тому **необхідно накладення мораторію на використання питань ідентичності в політичних технологіях.** Для цього має бути згода відповідальних політичних сил, впливових медіа та експертного середовища щодо уникнення провокативної постановки питань ідентичності в публічному інформаційному просторі та спільної протидії таким спробам з боку як внутрішніх, так і зовнішніх сил.

Серед іншого, **слід встановити обмеження на радикальні зміни в національному законодавстві.** Подолання конфліктності в питаннях ідентичності можливе тільки за умови зняття потенційних загроз самоусвідомленню та соціальному самопочуттю громадян, які породжує політизація питань ідентичності останніх років.

Основною формою таких загроз є неконтрольовані й надто різкі зміни законодавства і державної політики. Соціальна напруженість може бути суттєво знижена, якщо між основними політичними силами буде досягнута домовленість, наприклад, про збереження мораторію на зміни до відповідних статей Конституції та законодавчих актів, якими визначаються принципи державної політики ідентичності у сфері міжетнічних відносин, мовної, освітньої політики тощо.

Натомість держава повинна активно сприяти пошуку компромісних рішень, що формують основу нового суспільного договору.

Загалом, держава останнім часом зловживає нормотворчою функцією у сфері політики ідентичності. Для змістовного її наповнення і розв’язання конфліктних питань існують інші інструменти. Зокрема, це може відбуватися шляхом формування просвітницького дискурсу та відповідної комунікаційної культури.

Гострі й дискусійні питання мають розлого висвітлюватися у книгах, популярних телепередачах, знайти своє помірковане та аргументоване висвітлення у шкільних підручниках тощо. На такі форми комунікації держава має сформувати якісне замовлення і виділити необхідний ресурс для його виконання. ■

**ВИЗНАЧАЛЬНИМИ СТАЮТЬ: МОВА, НОРМИ
МОРАЛІ Й ЦІННОСТІ, ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ,
РЕЛІГІЯ, МІФ ПРО СПІЛЬНИХ ПРЕДКІВ**

Василь ТКАЧЕНКО,
головний науковий співробітник
Інституту всесвітньої історії
НАН України

– На яких засадах має базуватися державна політика формування спільної загальнонаціональної ідентичності громадян України, якими Ви бачите основні напрями її реалізації?

Нинішні глобальні процеси засвідчують, що питання ідентичності – це проблема суспільної безпеки. Загроза існуванню не завжди означає загрозу виживанню.

Наука стверджує, що національна ідентичність не єдина, вона існує разом з ідентичністю громадянською, культурною, релігійною, політичною й регіональною. Однак національна ідентичність претендує на універсальність: вона прагне зробити його однорідним і консолідованим, проїняти його спільними інтересами та уявленнями про “спільність історичної долі”. І тут визначальними характеристиками стають: мова, норми моралі й цінності, історична пам'ять і релігія, міф про спільних предків та уявлення про рідну землю.

Найбільш авторитетні науковці світу стверджують, що в досягненні національної ідентичності немає і не може бути якихось універсальних шляхів. Так, Е.Сміт застерігає: “ідеал нації, перенесений зі свого західного середовища й насаджений по всій земній кулі, приніс розлад, нестабільність, зіткнення й терор, особливо на землях з етнічно й релігійно змішаним населенням”². Отже, нав'язливі некритичні посилання на модель національних відносин Швейцарії чи Канади виявляються у своїй основі недоречними. Політика “мультикультуралізму” в Європі теж збанкрутувала, довівши справу до утворення своєрідних “етно-конфесійних гетто” й подальшого наростання політичного екстремізму.

То ж маємо виходити з історичної специфіки формування націй. Так, у Європі формування нації відбулося переважним чином у XIX–XX ст., де складовими західної моделі були: історична територія, політико-юридична рівність членів спільноти, спільна громадянська культура та відповідні ліберальна й демократична ідеології. Провідну роль у цьому процесі відігравала саме держава, яка “створила” націю через запровадження: єдиного універсального врядування, єдиної юрисдикції, єдиних громадянських прав, єдиної системи оподаткування, введення єдиного військового обов'язку та розбудову широкої інфраструктури комунікаційних мереж. І вже на цій основі формувалася система виховання єдиної ідентичності й громадянської вірності.

У Східній Європі була своя специфіка. Відсутність власної національної держави та громадянського суспільства призвели до того, що, на відміну від західної “громадянської” моделі, основу східної “етнічної”

моделі нації становила спільність походження й рідної народної культури – тобто мова і звичаї. Отож, **Україні за 25 років незалежності було просто неможливо форсовано “запровадити” громадянську (політичну) націю введенням у дію того чи іншого закону.**

З одного боку, формування громадянської нації є тривалим процесом, який потребує уважного ставлення до своєрідності всіх сушних в Україні етносів, консолідована синергетична взаємодія яких і складає весь український народ. З іншого боку, маючи “вбиті” дороги та не маючи єдиної системи оподаткування (майже половина виробництва перебуває “в тіні”!) – в процесі виховання “спільності історичної долі” слово завжди буде розбігастися з ділом, а результат виродиться у карикатуру.

І тут було б варто запозичити європейський досвід. У Європейській соціальній хартії, яку Україна ратифікувала 2006р., відчуття згуртованості та ідентичності трактується як здатність суспільства забезпечити рівний доступ громадян до політичних прав і матеріальних ресурсів. У Хартії визнається недостатнім механізм забезпечення соціальної згуртованості винятково шляхом юридичного проголошення індивідуальних прав.

Натомість механізм реалізації прав людини має виступати у формі конкретних зобов'язань з боку держави щодо втілення серії програм економічного зростання, поліпшення загального добробуту та забезпечення стійкого розвитку. Без цього будь-які культурні та освітні програми неминуче повисають у повітрі. Хартія розглядає соціальну згуртованість як своєрідну етику співробітництва й довіри в сучасному жорсткому та конкурентному ринковому світі.

– Які державні та суспільні інститути мають відігравати головну роль у процесі реалізації програми формування ідентичності громадян, чи є потреба у створенні/реформуванні інститутів?

Потреби в тих чи інших державних інститутах мають визначатися необхідністю виробництва того чи іншого суспільного продукту. Уже згаданий Е.Сміт зазначає, що національна ідентичність є “підтриманням і постійним відтворенням певного складу, набору цінностей, символів, міфів й традицій, що становлять культурну спадщину нації”³. Так само З.Бжезінський зауважує, що набуття ідентичності “передбачає не тільки формальне прийняття громадянства і лояльність до певного спільного майбутнього – як це відбувається в Америці, – але також і щире прийняття спільного минулого, часто міфологічного”⁴. Найголовніший підсумок у цьому процесі – **людина має проїнятися відчуттям спільності історичної долі**, коли життя нічого не варте, якщо в ньому нема того, за що варто померти.

Усі ці функції забезпечуються в Україні інститутами гуманітарного спрямування НАН України, відповідними відомчими академіями, провідними університетами та творчими спілками. Отже, проблема не в наукових кадрах, що своєю творчістю формують національну ідентичність, а у ставленні до людей науки. За мізерного фінансування їх продукція не доходить до споживача. З цих причин знизилась активність науковців у роботі товариства “Знання”, а система політичної освіти в Україні не функціонує зовсім.

А паралельне створення якихось державних інституцій призведе хіба що до бюрократизації процесу. Отже головним залишається відомий принцип: “підрастаюче покоління виховують вихователі, а самих вихователів виховує життя”.

² Див.: Сміт Е. Національна ідентичність. – <http://mreadz.com/read-162303/p10>.

³ Smith A. D. Nationalism and modernism. A critical survey of recent theories of nations and nationalism – N.Y., 1998, p.30.

⁴ Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство (пер. А.Іщенко). – Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2006, с.144-156.